

них дослідників. Організацією конференцій займалися представники найвищої влади, зокрема адміністрації президента, що, звичайно, не могло не позначитися на результатах. Саме це досить зухвале втручання політики в історію, характерне як для України, так і для Польщі, було лейтмотивом майже всіх заходів, які ставили собі за мету суто науковий аналіз проблеми.

Проте зараз політики втратили інтерес до минулого, зайнявшись сьогоденням. Щойно тепер можна говорити про науковий аналіз українсько-польського конфлікту, щойно тепер історики, на яких не тиснуть політики, зможуть дати вважену й неупереджену оцінку того, що призвело до протистояння між обома народами.

Сподіваємося, певним кроком у цьому процесі стане поява другого наукового збірника серії “Український визвольний рух”. Його основою стали доповіді, виголошені на конференції “Третій фронт у Західній Україні: 1939–1947”, яку організували Центр досліджень визвольного руху та Наукове товариство ім. Т. Шевченка. До матеріалів про події 1930–1940 рр. додано два документи 1931 і 1945 року, які засвідчують еволюцію відносин між українськими повстанцями та поляками. Крім того, у збірнику зроблено спробу проаналізувати кілька найсвіжіших українських та польських публікацій на тему польсько-українського конфлікту.

Ані наш збірник, ані інші книги не розставляють усі крапки над “і” в дослідженні українсько-польського протистояння. Ця тема й надалі привертатиме увагу вчених. Обом народам варто з’ясувати, що штовхало їх у вир запеклої боротьби в той момент, коли політична ситуація вимагала їх співпраці. Проте дослідження історії цього конфлікту не повинно ставати джерелом для розпалювання нової ворожнечі. Беручись за вивчення цієї теми, слід пам’ятати слова іспанського філософа Хосе Ортеги-і-Гассета: “Минуле не скаже нам, що маємо робити, та воно скаже нам, чого маємо уникати”.

Микола ПОСІВНИЧ

ВИДАННЯ КАЙОВОЇ ЕКЗЕКУТИВИ ОУН 1931 р.

Українсько-польські відносини були завжди непростими. ХХ століття теж не відзначалося спокоєм: боротьба за впливи у Галичині та її поділ; українсько-польська війна 1918–1919 років та подальша окупація Західноукраїнських земель; протистояння під час і після Другої світової війни. Чи не найбільше відомостей про тогочасні події, насамперед про українсько-польське протистояння, містять видання ОУН, історичну вартість яких важко недооцінити.

Агітаційно-пропагандистську брошуру “Як і за що ми боремося з поляками” Крайова Екзекутива ОУН (далі – КЕ ОУН) видала на початку 1931 року після проведення так званої Другої саботажної акції ОУН у липні – серпні 1930 р. Причинами цієї акції послужили важка економічна криза, яка викликала масове безробіття серед українського населення, та схвалений польським парламентом законопроект нової хвилі колонізації Західноукраїнських земель. Рішення про проведення акції було прийнято на нараді Проводу Українських Націоналістів (ПУН) у червні 1930 року¹.

У вересні 1930 р. поляки провели пацифікацію (умиротворення) Західноукраїнських земель. Однак справжньою метою операції було не покарання винних у саботажних акціях, як заявляла польська влада, а фізична розправа над мирним українським населенням за допомогою методів військово-політичного терору. Так, діяльність українських громадських установ і організацій обмежувалась, їхніх працівників переслідували, населення постійно залякували. Загони польської армії та поліції проводили по селах каральні акції, убиваючи селян і руйнуючи їхні господарства. Особливо потерпали свідомі селяни та інтелегенція, яких влада вважала своїми найголовнішими і найнебезпечнішими ворогами.

Про ці страхітливі події світова громадськість дізнавалася через мережу оунівських прес-бюро в Берліні, Брюсселі, Лондоні, Празі, Женеві. За кордоном, у місцях компактного проживання українців, Провід ОУН організував акції протесту². У своїх політично-інформаційних виданнях Провід ОУН повідомляв про знущання та злочини польських воєнків і поліції, подавав відгуки світової преси на події в Західній Україні. Одним із таких видань, що в дев’яти варіантах роз-

¹ Андрієвський А. Обставини 30-тих років і Провід Українських Націоналістів // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. – С. 654 - 655.

² Мірчук П. Нарис історії ОУН. - Мюнхен, 1968. – С. 505-507.

повсюджувалося у країнах Європи та Північної Америки, була брошура “На вічну ганьбу Польщі – твердині варварства в Європі”. Книжку підготувала редакція “Розбудови Нації” під керівництвом Володимира Мартинця. У народі цю брошуру називали “Чорною книгою”, оскільки вона мала чорну обкладинку. У ній було подано документальні інформаційні збірки і дані про найпоширеніші злочини за час проведення пацифікації. Крім того, там було вміщено 39 фотографій з понівеченими тілами українських громадян, зроблені в різних куточках Західної України³.

Власне ставлення до пацифікації КЕ ОУН висловила також у брошурі “Як і за що ми боремося і з поляками”, виданій на початку 1931 року. Книга надрукована на циклостилї форматом 18,5x14 см. Загальний обсяг брошури – 16 сторінок, але бракує закінчення останньої сторінки⁴. Автором цього видання, найімовірніше, був ідеологічний референт КЕ ОУН Степан Ленкавський або організаційний референт Степан Охримович. У брошурі досліджувалися причини важкого становища українців у Польщі. Значна увага приділялася, зокрема, аналізу тисячолітньої боротьби між поляками та українцями за панування на українських землях, а також чинникам військово-політичного й соціально-економічного характеру. Витяги з цієї брошури наводили інші видання КЕ ОУН: “Наше становище” (червень 1931 р.)⁵, “Наша боротьба: її цілі, шляхи та методи” (липень 1931 р.)⁶.

ЯК І ЗА ЩО МИ БОРЕМОСЯ З ПОЛЯКАМИ КРАЄВА ЕКЗЕКУТИВА О.У.Н.

ЗА ЩО І ЯК МИ БОРЕМОСЯ З ПОЛЯКАМИ.

1. Яка причина тяжкого положення українського народу на західно-українських землях?

Причиною тяжкого положення українського народу на західних українських землях є це, що на цих землях володіє – Польща. Плоди багатой української землі: збіжа, вугіль, залізо, нафта, дерево тощо дуже потрібні убогій, коронній Польщі. Окрім того – Польща перелюд-

³На вічну ганьбу Польщі твердині варварства в Європі. – Прага, 1931. – Видання Проводу ОУН. – 512 С.

⁴Державний архів Львівської області. – Ф. 121. – Оп. 3. – Спр. 798 («Інформації повітових управлінь поліції про діяльність осіб, підозрюваних в розповсюдженні літератури, виданої членами ОУН»). – Арк. 152 – 159.

⁵Центральний державний історичний архів України у м. Львові. – Ф. 205. – Оп. 1. Спр. 998. – Арк. 1-36.

⁶Центральний державний історичний архів України у м. Львові. – Ф. 205. – Оп. 1. Спр. 1033. – Арк. 1-16.

Копія оригіналу
обкладинки

нена і тому польська держава хоче поселювати надмір свого населення на українських землях.

Поляки добре знають, що вдержати владу над українськими землями більшими простором від властивих польських земель вони не зможуть, тому хочуть задержати на вічні часи при польській державі тільки Західну Україну. Польський народ хоче стати на на цих споконвіку українських землях, тому хоче знищити українців, які самотні мають право до своїх прабатьківських земель.

2. Від коли поляки змагають до поневолення українського народу?

Боротьба між українським народом а польським за владу на українських землях триває більше тисячі літ, починаючи від Володимира Великого. Вже за часів української Княжої держави Польща ішла походами на Україну, щоби загарбати галицькі та волинські землі. Це її остаточно вдалося по смерті останнього галицько-волинського князя Юрія II за володіння в Польщі Казимира великого тому 600 літ на зад. Решту українських земель перебрала Польща від Литви після того, як злучилася з нею в одну державу на так зв. Люблинській унії 1569 р. Згодом після повстання Богдана Хмельницького Польща ділилася з Московщиною українськими землями договором 1667 р. Польща забрала українські землі праворуч Дніпра. Коли Галичина по розборі Польщі перейшла в руки Австрії, головні багаті польські діячі, здобуваючи владу для себе та далі гноблять український народ. По світовій війні, як Галичина стала частиною Української Держави, Польща виступає збройно проти неї та побіджує її військовою перевагою. Польща хотіла

ще заняті Правобережну Україну 1920 р. покінчився не вдачею. Тепер Польща володіє західно-українськими землями, се є Галичиною, західною Волиню і намагається ці споконвіку українські землі спольщити.

3. Як панувала Польща на українських землях давними часами?

У давнину Польща так панувала на українських землях, що люто гнобила все, що було українське. Всіх, що виступали проти гніту Польщі в ім'я власної держави, Польща переслідувала люто. Вона висилала на українські землі свої військові відділи, які палили села, людей саджали на палі, знасилували жінок.

Українській Церкві Польща відобрала всі права, а Церкви віддала в аренду жидам орендарям. Церкви перемінювало на костели, кости похованих у них українських князів ганьблено і викидано на вулиці. Таке було з українською Церквою в Перемишлі. Українцям заборонено прилюдно визнавати свою віру. У Львові поза одною Руською вулицею не можна було Українцям іти церковними походами, а українським священникам іти до хорих з св. тайнами.

Українських селян Польща прикула до землі та віддала на власність польським панам. Селяни кріпаки – були такою самою власністю панів як їх худоба. Пан міг такого кріпака продати, подарувати другому, убити, замучити і ніхто не мав права йому цього заборонити. Учасників козацьких повстань поляки люто карали. Саджали їх на палі, видовбували очі, вішали, дерли з них шкуру, четвертували, відтинали руки і так на пострах другим пускали по всій Україні. Найлютіше, часто цілими тижнями, катували поляки козацьких отаманів, провідників повстання. Заливши Україну морем крові та сліз, поляки поділили українські землі поміж себе та розбагатіли на них.

4. Як борюся український народ з поляками?

За часів української княжої держави українські князі йшли походами на польські землі аж під Краків та Люблин і сильно їх громили. Після упадку української княжої держави український народ виступав проти польського гніту у козацьких повстаннях. Українські селяни втікали перед польською навалою у незалюднені наддніпрянські степи і звідтам йшли походами проти поляків. Разом з ними повставав проти польських панів весь поневолений український народ. Нелюдські знущання поляків не залакали українських мас. Навпаки вони ще більше ненавиділи гнобителів та ще завзятіше нищили їх.

Остаточно повстання гетьмана Богдана Хмельницького 1648 року увільнило українські землі з під польського ярма. Польські війська славно побіджено, маєтки польських панів зруйновано, багато польських панів та їх жидів-арендарів строго покарано за їх неправду. Хто зміг

спастися своє життя втікав аж за Віслу-річку перед народнім гнівом, як про це співається в думах. Хто тільки чувся українцем, у кого билось українське серце у грудях, цей лучився з Богданом Хмельницьким проти гнобителів, по польським боці лишилися тільки пани-перевертні, що виріклися свого народу, своєї мови та віри для почестей та багатства. Прогнавши наїзників український нарід збудував Українську Козацьку Державу, у якій сам панував та дбав про себе.

Коли потім Польща знова заняла Правобережну Україну, а польські пани-дідиці почали наново гнобити нарід, українські селяни виступили проти неволі у гайдамацьких повстаннях.

Польща ослаблена козацькими та гайдамацькими зривами упала. Її землі розібрали поміж себе сусідні держави.

Після світової війни український народ знова бореться з поляками в обороні власної держави. І хоч Українська держава упала, проте український народ не перестає боротися з поляками, вірючи, що прийде хвиля, коли він криваво порухується з гнобителями.

За що бореться українська нація з поляками та коли вона побідить?

Українська нація бореться з поляками за право бути паном на рідній землі та по своїй волі розпоряджати собою у власній Українській Державі – проти устремлінь ворожої нам польської нації поневолити не свої українські землі. Український нарід тільки тоді здобуде свої права, коли оружно виступить проти ляхів-займанців та прожене їх зі своїх земель.

Чому Польща переслідує український національний рух на Західній Україні?

Поляки знають, що тільки тоді вони зможуть по вічні часи задержати при собі українські землі, коли вони затратять свою національну свідомість, перестануть жити своїм власним життям, стануть польськими. Тому за всяку ціну стремлять вони до спольщення українських земель та згноблення українського національного руху так само, як вони це робили перед століттями.

В школах заводять польську мову навчання. Українські приватні школи розв'язують. Розв'язують читальні Просвіти, Соколи, Луги та інші Товариства, або не допускають до їх свободного розвитку через заборону загальних зборів, концертів, відчитів, театральних вистав, курсів тощо.

Українських селян гноблять накладаючи на них податки вищі як у корінній Польщі. Двірські землі, що правно належаться українським селянам, парцелюють між польських зайдів-колоністів. Польські двірські обшари визискують українських селян, головню малоземельних і зарубняків. Щоби не допустити до вільного економічного розвитку українського села, Польща гнобить кооперативний рух, та хоче його

віддати під заряд держави. Через попирання шинків по селах тягне останні соки з українського села.

Українським робітникам не дають праці, а спроваджують з корінно польських земель своїх робітників, яких краще винагороджують, як Українців. Щоби людей задурити та закрити небезпеку, яка грозить усім Українцям, поляки говорять, що вони хочуть згоди між поляками та українцями. Таке вони говорять тільки про людські очі та щоби баламутити самих Українців, а на ділі гноблять український рух де тільки можуть.

Хто помагає Полякам у гнобленню українського народу?

У гнобленню українського народу помагають Польщі всі другі займанці українських земель. Чехи, румуни, а в першу чергу москалі-більшевики.

Московщина – Росія це також відвічний ворог українського народу, що стремить до знищення його ще від княжих часів. Щоби не допустити зеднання українських земель та створення Соборної Української Держави, Московщина та Польща поділили українські землі поміж собою та гноблять ці землі. І хоч Польща та Московщина ворогують зі собою, то все таки у цьому одному вони згідні, щоби знищити український визвольний рух.

Але навіть межі самими українцями є такі, що помагають Польщі гнобити український народ. Називаємо їх хрунями – угодовцями. Вони так, як за козацьких часів пани-недоляшки за матеріальні користи вислугуються ворожій державі та помагають їй гнобити українців. На словах вони ніби тільки за згодою, а на ділі вони найбільші вороги українського народу.

Яка відповідь українського народу на польський гніт?

Від початку польської окупації на українських землях українські маси збройно борються проти поневолення ...кі* мастки, нищить предмети польської державної власности, убивають польських високих урядників, гнобителів українського народу, поліціантів та їх помічників хрунів-перевертнів.

Провід у цій боротьбі обняли українські революційні організації. І хоч поляки у бажанню здавити український революційний рух всіма силами стремлять знищити ці організації, заповнюючи тюрми сотками української молоді, засуджуючи їх на смерть чи довгі літа тюрми, або мордуючи їх у звірський спосіб у поліцейських казаматах, український революційний рух не завмирає. Навпаки з дня на день кріпшає, зростає і зеднує під своїм прапором щораз більше однодумців зі всіх сторін та суспільних верств Західної України.

* Частина речення не чітка.

Минулого року в літі гноблені українські селянські маси відповіли на польський гніт масовими підпалами майна польських панів і колоністів.

Чим була т. зв. „пацифікація” і які користи вона принесла Польщі?

На зрив українських мас минулого літа спровадила польська держава на українські землі військові та поліційні карні загопи. Ці відділи подібно, як за часів козаччини люто знущалися над українським народом. Багато людей по звірськи помордовано, багато лишено каліками на ціле життя, жінок гвалтовано, майно нищено, руйновано національні установи – товариства. Цей дикий похід на українські землі та руйнування їх назвали поляки наче на сміх пацифікацією, що значить – успокосня, замирення українських земель. Т. зв. Пацифікація мала на цілі знищити українське національне життя, насильно змусити українців покоритися Польщі та раз на все покинути думку про вольне життя у власній державі.

Проте жадної користи пацифікація Польщі не принесла. Українські маси ще більше почали ненавидіти гнобителів і ждати пригожої хвили, щоби збройно повстати проти поляків та збудувати Українську Державу. Найкращий доказ на це, що українського народу ніяка пацифікація зломити не може, були вибори – тоді українці масово голосували на українську національну листу одинацятку – помімо нечуваного утиску з боку ворожої держави.

На яку з українських партій голосували українські виборчі маси під час виборів і чому?

Українські виборчі маси не голосували на жадну з українських партій, бо до всіх теперішніх партій вони втратили довіря. Зі всіх обіцянок даних партіями перед попередніми виборами ані одної вони не були в силі сповнити. Українське громадянство зрозуміло, що порожніми балачками у польським соймі нікого не облекшить долі українського народу тим-більше, що польський уряд не числиться навіть з польськими послами.

Свідомі українські виборчі маси голосували на 11-ку тільки тому, щоби цілому світови показати, що вони українці, щоби заявити себе проти всіх поляків, як вічних ворогів і визискувачів українського народу, та щоби через брак участі в голосуванні українців, не збільшилося число польських послів з українських земель.

Чому політика існуючих українських партій зла, та який одинокий шлях до визволення?

Існуючі українські партії виступають проти збройної революційної боротьби українського народу з поляками, а бажать поліпшити долю українського народу, через виступи українських послів у польським

соймі в обороні прав українців, а навіть через т.зв. польсько – українську згоду.

Теперішні українські партії та їхні послі сліпі на це, що поляки ніколи не будуть числитися з порожніми словами, а права для себе зможемо виборити тільки силою. Тільки перед нашою силою буде уступати Польща і тільки з нею будуть рахуватися другі держави.

Також всякі „згоди” для нас шкідливі, бо поляки будуть з нами годитися так довго, доки це їм буде потрібно. Колиж вони стануть сильними тоді їм наша згода буде непотрібна і вони почнуть нас наново нищити, нінащо не оглядаючися. Згода слабшого з сильнішим усе виходить на користь сильнішого, а приносить погубу слабшому.

Сьогоднішні українські послі затратили настільки почуття національної чести, що після більше як 10-літнього гноблення українського народу поляками – вони по приятельськи стискають руки поляків, на яких ще не засохла українська кров. У своїй трусливості та нікчемності теперішні українські послі стали на боці хрунів – угодовців та самі кують кайдани для українського народу.

Тільки в Українській Державі український народ зможе свobodно розвиватися та поліпшати свою долю, а саодиноким способом визволитися є українська національна революція. Український народ повинен бути все до того приготований, щоби у відповідну хвилю, наприклад з нагоди недалекої війни збройно повстати проти польської держави.

Революційну боротьбу українські маси повинні починати від зараз. До боротьби проти Польщі повинно українське громадянство уживати всіх способів, якими тільки розпоряджає. Кожний вияв польського гніту мусимо відповісти подібною відплатою. Коли розв'яжуть нам товариство якенебудь, зруйнуймо польське товариство. Коли поліція розжене віче, загальні збори і т.п. – запротестуймо ділом проти безправ'я. Коли поліція знущається над людністю, поражуймося з одним, другим поліціантом у чотири очі. Коли двір визискує село або фабрика робітників, застрайкуймо, це є відмовмося працювати так довго, доки не дістанемо такої платні, якої жадасемо. Учителям-полякам відмовмося продавати молоко, яйця і т.п. По корчмах вибиваймо вікна, товчім пляшки з горілкою, а жидів проганяємо зі села.

Перед нами до вибору: або піти наугоду і згинути під польським обухом, або виступити збройно проти Польщі і за ціну крові здобути власну державу, щоби в ній зажити власним, свobodним життям.

За що борються українські націоналісти-революціонери?

ЗА УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВУ – Проти поневолення української нації Московськими...*

* Документ не повний, очевидно, бракує останньої сторінки.

БРОШУРА РЕФЕРЕНТА ПРОПАГАНДИ ОУН ЗАКЕРЗОНСЬКОГО КРАЮ ВАСИЛЯ ГАЛАСА 1945 р.

Питанню українсько-польських стосунків було приділено значну увагу при розробці загальної стратегії українського визвольного руху. Справа не лише в тому, що поляки були найбільшчими сусідами українців. Згідно з концепцією, розробленою ідеологами ОУН та УПА, саме поляки, які після Другої світової війни опинилися в однаковому з українцями політичному становищі, визнавалися їх стратегічними союзниками у перебудові міжнародноправової системи за принципом “Воля народам! Воля людині!”, що гарантував відродження польської та української держав на їх етнічних теренах. Саме тому з-поміж листівок українського підпілля, звернених до представників інших національностей, найбільше адресованих нашим західним сусідам¹. До питання українсько-польських стосунків зверталися у своїх статтях провідні діячі українського визвольного руху: Василь Мудрий², Мирослав Прокоп³, Михайло Палідович⁴, Зиновій Тершаківець⁵.

Однією з праць, присвячених цій темі, є брошура “Українсько-польські взаємини на тлі історії”. Її написав Василь Галаса, на той час заступник провідника ОУН на Закарпатті, референт пропаганди цього краю*. Цю

¹ Роман Дрозд у розділі “Ставлення ОУН-УПА до Польщі і поляків” наводить за період 1945-1947 років шістнадцять різноманітних звернень до польського народу. Див.: Дрозд Роман. *Українська Повстанча Армія*. – Warszawa, 1998. – С.138-206. Очевидно, таких звернень було більше, проте не всі вдалося знайти.

² Борович Я. В. *Україна і Польща // Ідея і Чин*. – Ч. 4. – 1943: Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто, 1995. – Т. 24. – С. 190-197.

³ Садовий О. С. *Куди прямують поляки // Ідея і Чин*. – Ч. 7. – 1944: Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто, 1995. – Т. 24. – С. 298-305. У 1944 р. ця робота вийшла окремою брошурою.

⁴ Карпатський Л. М. *До польсько-українських взаємин // Ідея і Чин*. – Ч. 6. – 1944: Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто, 1995. – Т. 24. – С. 271-276.

⁵ Чагрів Ф. *Польське питання. Видання українського підпілля 1944 року. На жаль, поки не знайдено цієї роботи. Масмо лише згадку про неї в ряді інших повстанських публікацій та у їх списку, укладеному Содолем. Див.: Содоль П. Українська Повстанча Армія. Довідник 2*. – Нью-Йорк: Пролог, 1995.

* Галаса Василь (1920-2002), псевдо «Орлан», «Назар», «Зенон Савченко», «В'юн», «Шрамченко», «Дніпровський». Народився в селі Білокриниця на Тернопільщині. Член ОУН з 1937 року, провідник Юнацтва ОУН Тернопільської округи. У 1943-1945 рр. – провідник ОУН Перемиської області, у 1945-1947рр. – заступник крайового провідника ОУН Закарпаття Ярослава Старуха, референт пропаганди цього краю. Протягом 1948-1953рр. – провідник ОУН ПЗУЗ, член Проводу ОУН, командир УПА-Північ. Рішенням УГВР йому присвоєно звання полковника. Захоплений у полон МГБ 11 липня 1953 року. Звільнений за амністією у 1960 році, відтоді мешкав у Києві. З 1990 року – заступник голови наукового відділу Братства ОУН-УПА.